

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

УДК 57 : 636

ЖИТТЄВЕ КРЕДО – СЛУЖІННЯ АГРАРНІЙ НАУЦІ

(Рецензія на монографію: *Апостол М.В. Теоретико-методологічні та інституціональні основи розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст.: наукове середовище академіка М.В. Зубця* / НААН, ННСГБ; наук. ред. чл.-кор. НААН В.А. Вергунов. – К.: Аграрна наука, 2016. – 382 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 93).

Ірина Бородай

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
Україна, 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10
e-mail: irinaboroday@ukr.net

Необхідність прискороного розвитку тваринництва особливо гостро відчувається на сучасному етапі, коли відбувається активний пошук шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми, забезпечення безпеки продуктів харчування населення України. Основні зусилля українських учених за цих умов спрямовуються на впровадження в практику виробництва ресурсощадних технологій виробництва продукції тваринництва, збільшення виходу продукції завдяки використанню високопродуктивних порід худоби і птиці, зростання рівня селекційно-племінної роботи та ін.

У становлення концептуальних засад селекційно-племінної справи в Україні вагомий внесок зробив доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України Михайло Васильович Зубець (1938–2014). Учений заклав підґрунтя сучасної теорії та методології породотворення, покладеної в основу виведення низки високопродуктивних порід сільськогосподарських тварин; стратегії становлення і розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні; концепції розробки та реалізації генеральної схеми розміщення племінних ресурсів. Це актуалізує вивчення його наукового спадку на сучасному етапі розвитку тваринництва.

М. В. Апостол у пропонованій монографії вперше, використовуючи широку джерельну базу, основу якої складають архівні матеріали, системно розкрив основні тенденції розвитку

науки про розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст. Враховуючи вплив соціально-економічних, науково-організаційних і теоретико-методологічних чинників, виділив два періоди її розвитку. Для 1965–1980 років є характерним розширення й оптимізація мережі галузевих наукових установ, створення академічних наукових центрів, реорганізація структури племінної справи на основі створення державних станцій з племінної роботи та штучного осіменіння. Теорія науки розведення сільськогосподарських тварин у цей період збагатилася розробками методів розведення за лініями та генеалогічного аналізу. Отримало розвиток вчення про екстер'єр та інтер'єр тварин, розроблено та запроваджено схеми великомасштабної селекції на основі широкого застосування штучного осіменіння.

В монографії зазначено, що впродовж 1981–1990 років відбулося розширення мережі галузевих науково-дослідних установ, започатковано різноманітні форми наукової кооперації. Розроблено сучасну теорію породи та породотворення, запроваджено в селекційну практику методи популяційної генетики, моделювання, започатковано селекцію за технологічними ознаками. Відбувся перехід від використання порід комбінованого напрямку продуктивності до створення спеціалізованих порід і типів сільськогосподарських тварин. Обґрунтовано концепцію – створення порід на основі залучення кращого генофонду світової селекції. Розроблено національні програми

виведення нових порід, що включають вибір вихідного племінного матеріалу, організаційні схеми схрещування, цільові стандарти тощо.

Автор монографії переконливо доводить, що науково-організаційні засади періоду 1990–2014 років характеризуються розбудовою національної системи галузевої науки та племінної справи. Його теоретичними здобутками є розкриття біологічного феномену породи, розроблення теоретичної концепції консолідації спадковості помісних тварин, ефективних методів оцінки їх генотипу та прогнозування продуктивності, актуалізація вчення про збереження генофонду тварин. Специфіка методології сучасної науки з розведення сільськогосподарських тварин полягає в екологічній і гуманістичній спрямованості наукових досліджень, антропному принципі.

М. В. Апостолом узагальнено основні напрямки наукових розробок М. В. Зубця, а саме: планування та організація племінної справи; схеми організації великомасштабної селекції у тваринництві; технологічні аспекти розвитку скотарства; генетичні та біотехнологічні основи розвитку селекції сільськогосподарських тварин; запровадження інтенсивних технологій виробництва молока та яловичини; теорія породи та породотворення; основи теорії добору та підбору тварин; оптимізація системи лінійного розведення; вирощування, оцінка та раціональне використання плідників; біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин; шляхи та методи збереження і раціонального використання генофонду тварин та ін.

Встановлено пріоритетність наукових розробок М. В. Зубця з теорії породи і породотворення. Учений є одним із фундаторів системної концепції породи, виділив низку її системних параметрів (симетричність, цілісність, динамічність, константність, керованість, варіативність та ін.), довів, що функціональні міжпородні та внутрішньопородні зв'язки породи мають системотворчий характер. Обґрунтував концептуальні положення сучасної теорії породи: відмова від її догмату як єдиної можливої системної одиниці; періодична розробка за відповідними регіонами моделей бажаного типу худоби; заперечення масті тварин і належності її до порід як лімітуючої ознаки селекції; визнання важливої ролі поряд зі штучним добром природного добору; прийняття єдиних ростових стандартів ремонтного молодняка для племінних і товарних господарств та ін. Розуміння породи як складної, динамічної, відкритої системи привело до радикального

перегляду теорії селекції, статусу її основних категорій, сприяло активізації селекційно-генетичної роботи з вдосконалення генофонду вітчизняних порід.

Як засвідчив аналіз документальних джерел, концептуальні положення теорії інбридингу, розроблені М. В. Зубцем, покладено в основу сучасної методики породотворення. Ученим вперше обґрунтовано новий підхід до селекції на основі добору та підбору тварин за статевим типом і статевим диморфізмом. Доведено, що інбредна депресія є тісно пов'язаною з таким еволюційним феноменом як статева диференціація.

Як справедливо зазначає автор монографії, здобутком М. В. Зубця є також оригінальна методика лінійного розведення за умов відтворного схрещування, яка поєднує етапи: оцінку за якістю потомства бугаїв, що використовуються при створенні нової породи; добір родоначальників ліній; отримання продовжувачів у результаті «замовних парувань»; добір тварин, які відповідають стандартам, забезпечення їх розведення; апробацію ліній. Її використання дозволяє прискорити генезис породотворення на два-три покоління.

М. В. Апостол обґрунтував визначальну роль М. В. Зубця у розробленні концептуальних положень теорії відтворного схрещування. Ученим доведено, що ефективність відтворного схрещування залежить від: генетичної різниці між поліпшувальною і поліпшуваною породами, племінної цінності плідників, генетичного тренду в популяціях та умов середовища для реалізації спадкового потенціалу помісних тварин. Встановлено, що схрещування є формою розмноження тварин, тісно пов'язаною з такими еволюційними феноменами, як статева диференціація, дивергенція, конвергенція та ін.

У монографії аргументовано висвітлено внесок академіка М. В. Зубця в актуалізацію проблеми збереження генофонду сільськогосподарських тварин. В її основу учений покладал один із законів екології – закон нерівномірності розвитку біосистем, який полягав у різному інтелектуальному і матеріальному внеску людини в їх поліпшення. Зробив визначальний внесок у становлення організаційних основ збереження племінних ресурсів сільськогосподарських тварин. Ініціював розробку концепції створення й розміщення генофондових об'єктів, визначив їхнє призначення у системі племінної справи. Обґрунтував значення генофондових банків

як основної ланки збереження сільськогосподарських тварин.

Не можна не погодитися з автором монографії, що наукова спадщина академіка М. В. Зубця не втратила свої значущості на сучасному етапі розвитку тваринництва. Виділено складові його доробку, які доцільно використовувати як теоретичну і методологічну основи для розроблення сучасної стратегії ведення тваринництва: 1) теорія породи та породотворення; 2) система лінійного розведення та методичні основи управління генеалогією породи; 3) біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин; 4) концептуальні науково-організаційні засади розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства; 5) шляхи та методи збереження і раціонального використання генофонду тварин; 6) розвиток генетичних і біотехнологічних основ селекції та ін.

М. В. Апостол довів, що академік М. В. Зубець є методологом вітчизняної науки з розведення сільськогосподарських тварин. Серед методик, запропонованих ученим, найбільш значущою є методика створення української червоно-рябої молочної породи великої рогатої худоби, покладена в основу виведення інших спеціалізованих вітчизняних порід молочного та м'ясного напрямів продуктивності. М. В. Зубець є співавтором українських червоно- і чорно-рябої, червоної і бурої молочних, української, волинської, поліської та південної м'ясних порід великої рогатої худоби.

Особлива увага автора монографії зосереджена на узагальненні діяльності наукової школи «Селекція м'ясної худоби», заснованої академіком М. В. Зубцем. Виділено основні напрями її наукової діяльності: обґрунтування теоретичних, методологічних і практичних аспектів процесу породотворення в молочному та м'ясному скотарстві; реалізація програм виведення спеціалізованих порід худоби; організація комплексу досліджень з проблем генетики і біотехнології у тваринництві; обґрун-

тування сучасної методології оцінки генотипу та прогнозування продуктивності сільськогосподарських тварин; розробка ефективних методів та форм збереження генофонду сільськогосподарських тварин тощо.

У монографії проведено аналіз творчих пошуків представників наукової школи з виведення української, волинської, поліської, південної та симентальської м'ясних порід, їх подальшого селекційного вдосконалення. Науковою школою вивчено особливості формування м'ясної продуктивності різних порід на основі узагальнення закономірностей онтогенезу тварин у процесі їх росту і розвитку, залежно від впливу екологічних чинників та природно-кліматичних умов. Запропоновано ефективні технології виробництва високоякісної яловичини для різних регіонів України. Обґрунтовано пріоритетність і перспективність творчих пошуків представників наукової школи з розроблення методології збереження генетичних ресурсів тваринництва України. Вперше сформульовано вимоги до забезпечення збереження живих популяцій обмеженого обсягу, проведення селекційно-генетичного моніторингу та формування національної системи різноманіття сільськогосподарських тварин. Розкрито максимально повний спектр різноманіття племінних ресурсів свійських тварин України та проведено їх класифікацію за вітчизняною і міжнародною системами.

На нашу думку, дана монографія сприятиме, з одного боку, персоніфікації історії аграрної науки, а з іншого – реконструкції життєвого та творчого шляху талановитого вченого та організатора науки, узагальненню його внеску у розвиток дослідної справи у тваринництві України другої половини ХХ – початку ХХІ століть, окресленню перспектив використання його творчого доробку при розробленні сучасної стратегії ведення галузі тваринництва.